

Valtioneuvos muistelee

Fagerholm, K.-A.: Puhemiehen ääni. Tammi, Helsinki 1977, 348 sivua

Fagerholm, K.-A.: Talmannens röst. Söderström & C:o förlag Ab, Borgå 1977, 313 sidor

Odotellessaan K.-A. Fagerholmin muistelmien ilmestymistä jotkut pohdiskelivat, mitä itsenäistymisemme jälkeisten kuuden vuosikymmenen historiasta vielä voitaisiin löytää. Tuntuihan se melko kalutulta niiden lukemattomien muistelmien ja tutkielmien jälkeen, joita on julkaistu Paasikiven ja Mannerheimin muistelmista alkaen lukuisten sotilas- ja siviilihenkilöiden kirjoitelmiin ja nuorten lisensiaattien väitöskirjoihin saakka.

Valtioneuvos löi kuitenkin epäilijät laudalta. K.-A. Fagerholmin Puhemiehen ääni kuuluu historiankirjoituksemme elävimpään ja persoonallisimpien teosten joukkoon. Fagerholm ei ole pyrkinyt luomaan nimiinsä mitään historiantutkijain koulukuntaa, vaan kertomaan laajan ajanjakson suuret ja pienet tapahtumat sellaisina kuin hän ne on kulloinkin nähnyt, kokenut ja kommentoinut sirotellen samalla joukkoon lukuisan määrän anekdootteja ja terävän iskeviä, joskus ilkeitäkin henkilö- ja luonnekuvia aikansa merkkimiehistä. Pitkä sosialidemokraattisen puoluepolitiikan, eduskunnan puhemiehen, moninkertaisen pääministerin ja suurfirman pääjohtajan rooli ei ole päässyt kaavoittamaan ja kuivettamaan sitä Fagerholmia, jonka varsinainen elämänura alkoi jo 1923 Arbetarbladetin toisena toimittajana.

★

Juuri Arbetarbladetin kaukainen aika näyttää erityisesti elähdyt-

täneen Fagerholmia hänen alkaessaan lyödä paperille pitkän uransa muistoja ja kokemuksia: ”Sydämeni lämpenee kun selailen Arbetarbladetin 50 vuoden takaisia kellastuneita vuosikertoja. Sitä lehteä tehtiin rakkaudella! . Axel Åhlström ja minä Arbetarbladetin toimituksessa. Meillä oli yksi pöytä ja neljä tuolia, mutta me teimme omasta ja monien muittenkin mielestä pahuksen hyvää lehteä.”

Fagerholm, joka perin terävästi ja tunteilematta erittelee maamme valtahahmoja, omistaa lämpimimmät sanansa vähemmän tunnetulle nuoruusikänsä työtoverille Axel Åhlströmille, ”suurelle ihmiselle”, suomenruotsalaiselle työläislehtimiehelle, jonka hautajaisiin lapualaispapit estivät puinaisten lippujen tuomisen.

Muistelmista lyö esiin jopa yllättävän voimakkaana vanhasta työväenliikkeestä periytynyt sosialidemokraattinen vakaumus, joka ei hypi sinne tänne taktisten tilanteiden tai mielihohteiden mukaan tai lähde hattu kourassa katumaan ”syntejään”. Fagerholm sanoo itseään kyllä moititun ”pehmydestä”, mutta katsoo juuri politiikan kovanaamojen aiheuttaneen enemmän pahaa kuin hyvää. Lähtiessään käsittelemään sosialidemokraattisen puoluehajaannuksen ”surullisia aikoja” Fagerholm toteaa: ”Ikävää, että pitkän tien miehet ja naiset näyttävät yhä pienempää osaa maistereitten aikakaudella.” Ja jatkaa esimerkillä: ”Väinö Leskinen, iloinen, ylioppilasmaisen huoleton velikulta, vuoroin raitiusmies, vuoroin sen vastakohta, vuoroin taisteluhaluinen anti-kommunisti, vuoroin meidän ja kommunistien välisen yhteistyön edistäjä. Hän oli vastakohtien mies. Hän kuului niihin, jotka uskovat aina olevansa oikeassa ja piti niitä, jotka eivät ennättäneet seurata hänen äkillisiä tempauksiaan, epäonnistuneina tyyppeinä . . . Jos puoluehajaannuksen syy pannaan jonkun yksityisen henkilön niskoille, on todettava, että Väinö Leskinen epäilemättä kantoi suurimman vastuun.”

★

Alkossa odotettiin varmaan, että ”Fage” laajalti kuvaisi kokemuksiaan myös Alkon johtajana, olihan hänen panoksensa epäilemättä varsin kaavoittuneessa firmassa alun alkaen perin merkittävä varsinkin sosiaali- ja henkilöpolitiikassa. Fagerholm on kyllä omistanut kappaleen myös toiminnalleen ”viinakauppiana”, joksi hän yllätyksekseen päätyi: ”En tietenkään koskaan ollut uneksinut joutuvani Alkoholiliikkeen johtajaksi.” Jo ennen sosiaaliministeriksi tuloaan hän kuitenkin oli ollut tekemisissä alkoholi-kysymyksenkin kanssa joutuesaan sosialidemokraattien koukussa edustamaan kielleistä kantaa kieltolakiin nähden. Kieltolaki oli edelleen uskon ja vakaumuksen kysymys myös ruotsinkielisille sosialidemokraateille, joskin tämä uskonto loi myös paha kaksinaamaisuutta: pienemmässä seurassa esitettiin toisenlaisia kantoja kuin julkisesti ja valitsijain edessä. Ne, jotka näkivät kieltolain epäonnistuneen ja vaativat ainakin keskustelua siitä, leimattiin ”punssikuluttuurin” edustajiksi.

Fagerholmin hoidettaviksi tulivat Alkossa mm. henkilökysymykset. Esitettiin epäilyksiä, miten hän Liiketyöntekijäin liiton entisenä puheenjohtajana voisi nyt edustaa työnantajain intressejä. SAK:n työvaliokuntaan hän oli kuulunut siihen saakka, kunnes 1944 tuli Alkoon, ja Liikeliiton puheenjohtajana hän puolestaan oli allekirjoittanut ensimmäiset Alkon kanssa solmitut työehtosopimukset. Nyt hän joutui allekirjoittamaan niitä työnantajan edustajana: ”Mitään . . . vaikeuksia ei syntynyt. Vuotuiset sopimusneuvottelut sujuivat hyvän ilmapiirin vallitessa. Alkon on tietenkin palkkakysymyksissä seurattava yleistä kehitystä, mutta se saa mielellään olla askeleen edellä. Tämä johtuu siitä, nimenomaan kun on kysymys myymälähenkilökunnasta, että Alkon myymälöissä saadusta ammattitaidosta ei ole sanottavasti hyötystä millään muulla alalla. Jos myymäläapulainen on ollut muuttaman vuoden Alkossa, hän jää

sinne. Tästä Alko on iloinen, sillä ammattiopetukseen uhrataan paljon työtä ja rahaa. Mielestäni Alkon myymälähenkilökunta on erinomaista, ammattitaitoista, kohteliasta. Asiakkaiden pitäisi oikeastaan paljon suuremmassa määrin turvautua myymälähenkilökunnan asiantuntemukseen valitessaan sopivia juomia juhliinsa.”

★

Keskeisintä muistelmissa ovat tietysti talvi- ja jatkosodan vaiheet, sosialidemokraattisen puolueen kriisi sekä vaikeat pääministerikaudet. Näihin aikoihin liittyvät myös Fagerholmin terävät roolikuvat tuon ajan suomalaisista valtion johtajista ja poliitikoista Paasikivestä ja Mannerheimista alkaen.

Talvisotapolitiikasta Fagerholm arvioi, että tärkeät sotaa edeltäneet neuvottelut olivat pienen ryhmän käsissä, keskeisiä olivat Cajander ja Tanner. Hän toteaa ”ikäväenä totuutena”, etteivät nämä olleet ulkopolitiikan hoitoon sopivia henkilöitä. Fagerholm pitää Tanneria jopa Suomen työväenliikkeen ”ehdottomasti suurimpana hahmona” ja antaa tälle merkittävän arvon sosialidemokraattisen puolueen rakentajana vuoden 1918 katastrofin jälkeen sekä demokraattisten voimien johtajana lapuanliikkeen päivinä. Hän ei kuitenkaan usko, että Tanneria voidaan pitää suurena valtiomiehenä; tämä oli ennen kaikkea osuustoimintamies ja myös kaukana marxilaisesta teoreetikosta. Tanner ei huonona psykologina kyennyt olemaan poliittinen taktikkokkaan. Neuvotteelijaksi Moskovaan syksyllä 1939 hän oli sopimaton. ”Diplomaattinen sirostelu ei ollut vähimmäisäkään määrin tarttunut Tanneriin. Hän alkoi puhua venäjää huolimatta siitä ettei hän tarpeeksi hallinnut kieltä, mistä johtui että hänen lauseensa olivat kömpelöitä ja lyhyitä. Kun hän halusi sanoa ’ei’, hän sanoi sen ilman mitään lieventäviä lisäkoukeroita . . . Stalinin tunteet Tanneria kohtaan eivät voineet lämmentä Tannerin esittäytyessä menševikiksi heidän ensimmäi-

sen kerran tavatessaan. Venäläiset eivät ymmärrä tämäntapaista leikinlaskua.”

★

Sen selittäminen, miten Suomi joutui jatkosotaan, on Fagerholmin mielestä tarpeeton yritys. Vain muutamat ministerit olivat selvillä tapahtumista, mutta hallitus kokonaisuudessaan ei tiennyt mitään: ”En tiennyt sitä silloin enkä tiedä sitä nyt . . . Hallitus käsitteli yhtä vähän sodan kuin rauhan valmisteluja, pieni klikki piti oikeutenaan ratkaista elintärkeitä kysymyksiä. Mutta vastuun saimme kylläkin jakaa. Jotakin edes.”

Rauhanoppositiolla, johon mm. Fagerholm, Eero A. Wuori ja Urho Kekkonen — ”yksinäinen rauhan-
kyyhky siinä puolueessa” — kuuluivat, oli Fagerholmin mielestä ehkä suurin kontakti todellisuuteen. Sosialidemokraattista ryhmää hänen oli kuitenkin vaikea saada realistiselle linjalle, sillä ryhmää hallitsi Tanner, ja se mitä Tanner sanoi, oli ryhmän mielestä oikein ja totta. Jos joku oli toista mieltä, hänet leimattiin jotenkin epäilyttäväksi.

★

Fagerholmin pääministerikaudet sattuiivat erittäin kriittisiin ja risaisiin ajankohtiin. Pekkalan hallituksen kaaduttua, mihin oli osaksi syynä SKDL:n vaalittappio, joutui Fagerholm ottamaan pääministerin tehtävät kansainvälisesti ja sisäpoliittisesti varsin kärjistyneessä tilanteessa. Kommunistit, joille Fagerholm oli tarjonnut vaalituloksen mukaisesti hallituspaikkoja, ”taktikoivat” itsensä jostakin syystä syrjään hallitusvastuusta ja aloittivat kovan hyökkäyksen henkilökohtaisesti pääministeriä vastaan. Työväenpuolueiden välillä oli käynnissä kiivas kamppailu, ja kovat syytökset sinkoivat puolelta toiselle. Työtaistelutilanne oli kehittynyt kärkeväksi, ja poliisin hyökkäyksistä lakkolaisia vastaan syytettiin hallitusta ja sosialidemokraattien asevelisiipeä. Samanaikaisesti olivat alkaneet puhaltaa kansainvälisen kylmän sodan tuulet. Jälkeenpäin ajatellen ei ole ihme, jos Fagerholm on

katkera itseensä kohdistuneista hyökkäyksistä, joskaan hän ei juuri lähde erittelemään omaa rooliaan tuossa tilanteessa. Fagerholm kokee vääriksi myös itseensä kohdistuneet ulkopoliittiset leimaamiset, olihan hän edustanut sodan aikana johdonmukaisempaa natsisminvastaista politiikkaa kuin monet muut tilanteen muututtua esiin nousseet poliitikot. Hän kohdistaa syytöksensä myös maalaisliiton taktikointiin.

Kukaan sotien jälkeisistä pääministereistä ei ole joutunut siinä määrin puun ja kuoren väliin kuin Fagerholm tuolloin ja varsinkin kolmannen hallituksensa aikana syksyllä 1958. Ensimmäisestä hallituksestaan hän sanoo ajattelevansa nyt 30 vuoden jälkeen: ”. . . millaisiksi olot olisivat kehittyneet, jos hallituksesta olisi tullut sellainen kuin olin tarkoittanut, ts. jos se olisi nojautunut kolmeen suureen puolueeseen. Minulle oli suuri pettymys että kommunistit kaatoivat suunnitelman. Mutta oli tarpeen opettaa heille että demokraattisista pelisäännöistä on välttämättä pidettävä kiinni.”

★

Fagerholmin lyhytaikaista kolmatta, ns. laajapohjaista hallitusta muodostettaessa oli tilanne Itämeren piirissä varsin jännittänyt samalla kun Neuvostoliitossa oli herännyt epäily, että Suomessa pyrittäisiin ulkopolitiikan suunnan muuttamiseen. Fagerholm kirjoittaa jyrkästi vastaan: ”Minun tarvitsee tuskin todeta, että kaikki tuo on pötypuhetta. Jokainen joka vähänkään tietää ja tuntee asioita käsittää että yhtä vähän minä pääministerinä kuin Virolainen ulkoministerinä olisimme sallineet edes millimetrin poikkeusta Paasikiven linjalta (myöhemmin Paasikiven—Kekkonen linjalta). Enempää Fagerholmin ensimmäinen, toinen kuin kolmas hallitus ei tehnyt mitään ulkopolitiittisesti sopimatonta. Yksikään virheiden etsijä ei ole löytänyt mitään jälkeä sellaisesta.” On mielenkiintoista verrata tätä tuona ajankohtana kirjoitettuihin myllykirjeisiin, joissa ei

sanoja säästetty. Fagerholmia ja Virolaista syytetään niissä varsinkin siitä, että nämä sallivat Leskisen tulon hallitukseen ja perustelivat asennetaan vain sillä, että ”kun ryhmän mieliala oli sellainen, ei muuta voinut tehdä”.

★

Fagerholm jätti oma-aloitteisesti aktiivisen politiikan vuonna 1966. Hän tunnustaa kyllä tunteensa ”pientä kaipausta” poistuessaan eduskunnasta istuttuaan siellä 36 vuotta: ”Uusi vaalikausi olisi kuitenkin merkinnyt sitä, että olisin sen päätyessä ollut 70 vuoden ikäinen ja katsoin että oli aika lähteä. Kuten sanoin: tietysti tehtävässä ei saa olla niin kauan, että alkaa pitää itseään korvaamattomana. On lähdeävä niin kauan kuin älyää sen tehdä.”

Siirtyminen tuulisilta huipuilta rauhallisempien seinien sisälle auttoi ehkä paljonkin näiden arvokkaiden muistelmien syntymistä. Kiistellyt ajat ja asiat ovat nyt Fagerholminkin kohdalla pantu paperille. Nuorempien polvien viisaat maisterit ja lisenssiaatit tulevat innokkaasti ja tarmokkaasti riepottelemaan niin hänen kuin muidenkin arvioita noista ajoista, mutta sen työn mahdolliset tulokset ovat sitten asia erikseen. Puhemiehen ääni ei ole vapissut.

Jorma Simpura

Viinaperinnekirja ilmestynyt

Kippurahäntä. Alkoholiaiheisen perinnekilpailun satoa. Toimittaneet Maria Hakokorpi-Jumppanen & Matti Virtanen. Piirroksat Kalervo Koski. SKS, Hämeenlinna 1977, 270 sivua + kuvaliite

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto ja Alko järjestivät vuodenvaihteessa 1976–77 alkoholiperinteen kilpakeruun yleisölle. Kansan käsi oli karttuista: 552 kilpailijaa lähetti yhteensä 10 000 liuskaa tekstiä ja

lukuisan määrän muuta perinneaineistoa.

Aineiston parhaasta osasta on nyt toimitettu kirja, jonka on kustantanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kirjan nimi on Kippurahäntä.

”Nimihän on Alkon alkuaikojen menekkituotteen — Vaakunaviinan — lempinimi ja sopinee siten hyvin tämäntyyppisen perinnekirjan nimeksi”, sanoo Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston johtaja fil.lis. *Pekka Laaksonen*.

Alkoholiperinteen keruu liittyi saumattomasti kansanrunousarkiston viime vuosien suurkeruiden linjaan. Arkisto on kerännyt erityisesti ammatti- ja työperinnettä.

”Myös näiden aikaisempien kilpailujen aineistoista on tehty kirjoja. Esimerkiksi jätkäperinnettä kuvaava Jätkät sen kun porskuttaa sai suuren suosion. Emme halua kätkeä arkiston pölyyn sitä materiaalia, jonka kansa on meille lähettänyt; kirjojen tekeminen näiden aineistojen pohjalta on tapa informoida kilpailujen tuloksista”, toteaa Laaksonen.

Ei pelkkä kaskukirja

Kun kilpailua käynnistettiin, odotettiin kisasta materiaalia, jonka avulla voitaisiin paremmin ymmärtää suomalaisten suhdetta alkoholiin ja sen muutoksiin eikä niinkään irrallisia kaskuja. Miten kävi?

”Aineiston joukossa on useita ansiokkaita ja syvällisiäkin kuvauksia suomalaisesta viinapulmasta, vaikkakin valtaosa jutuisista painottuu kevyempään suuntaan. Tosin sanoisin, että vaikka ensivaikutelma useasta jutusta saattaa olla hupaisa, tarkemmin ajateltuna huumorin alta paljastuu varsin vakava pohjavire”, sanoo Laaksonen. ”Ne, joita viinapulma viiltävimmän on kosketanut, eivät ehkä ole tunteneet halua tilittää kokemuksiaan, vaikka joukossa on varsin järkyttäviäkin elämäntilanteiden kuvauksia.”

Kirjan toimitusperiaatteena on pidetty sitä, että aineiston on

annettu puhua puolestaan: kirja on tavallaan edustava koko aineistoon nähden. Ainoastaan irtokaskujen osuus on tarkoituksella jätetty hieman vähemmälle. Kirjan sisältö on ryhmitelty 17 lukuun, joiden teemoina ovat mm. myymälöiden avaaminen kieltoain jälkeen, sota-aika, korttiviihna, juhlat, ravintolat ja humalakuvaukset. Lisäksi kirjassa on sanakirjaosasto sekä kuvaliite.

”Yleisesti ottaen sanoisin, että Kippurahäntä täyttää aika pitkälle kaskukirjankin tehtävän, mutta on nähdäkseni enemmän; parhailta osiltaan se on sellaista viihdettä, joka panee lukijan ajattelemaan, miksi tämä mieltä ja kieltä kiehtova juoma on kansallisen pulmamme”, sanoo Laaksonen.

Alkoholimyrkytyskuolleisuus Pohjoismaissa

Poikolainen, Kari: Alcohol poisoning mortality in four Nordic countries. The Finnish Foundation for Alcohol Studies Vol. 28. Forssa 1977, 165 sivua

Lääketieteen lisenssiaatti *Kari Poikolaisen* väitöskirja oli 19. 11. 1977 tarkastettavana Helsingin yliopistossa. Vastaväittäjänä toimi apul.prof. *Kai Sievers* ja kustoksena prof. *Ilari Rantasalo*.

Julkaisemme seuraavassa vastaväittäjän lausunnon, jossa hän esittää väitöskirjan hyväksyttäväksi opinnäytteenä lääketieteen ja kirurgian tohtorin arvon saamiseksi. Julkaisemme ensi vuoden puolella väitöstyöhön liittyviä artikkeleita.

Lis. Poikolainen on valinnut tutkimuksensa aiheeksi kuolleisuustilastoissa ilmenevät alkoholi-